

УДК 341.1/.8

Кристина Кончина,*студентка міжнародно-правового факультету**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ФРАГМЕНТАЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ПРОБЛЕМА ЧИ НЕМИНУЧІСТЬ?

Стаття присвячена дослідженню явища фрагментації в міжнародному публічному праві. У роботі було розглянуто загальні тенденції розвитку фрагментації, основні підходи до розуміння визначеного поняття, а також зазначені основні варіанти вирішення проблеми, яка існує об'єктивно й має контролюватися суб'єктами міжнародного публічного права.

Ключові слова: фрагментація, міжнародне право, міжнародне публічне право, суб'єкти міжнародного права, стандартизація, уніфікація законодавства, всесвітня глобалізація.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток суспільних відносин, розширення сфер правового регулювання, які мають місце сьогодні, сприяють поширенню таких явищ, як глобалізація та фрагментація. Цей процес існує незалежно від волі людини і є неминучим. Здійснення контролю за визначеними феноменами в міжнародному публічному праві є одним із першочергових завдань. Крім цього, необхідним є дослідження методів боротьби з негативними наслідками, які виникають.

Нині здійснюється досить велика кількість наукових досліджень, присвячених темі фрагментації в міжнародному публічному праві. Низка робіт спрямована на вирішення проблем, виникнення яких пов'язане з існуванням цього феномена. Серед великої кількості праць науковців, які займаються цією тематикою, помітно виділяються роботи Ю. Чайковського, О. Плотнікова, М. Гнатівського. Суттєвий вклад було зроблено також роботою «Narratives on fragmentation: international law between unity and multiplicity» Д. Пулковського.

Метою статті є привернення уваги до загальних проблем, які виникають у міжнародному публічному праві й прямо чи опосередковано пов'язані з явищем фрагментації, а також розроблення й визначення основних способів і прийомів боротьби з негативними наслідками, які пов'язані з існуванням глобалізації й фрагментації.

Виклад основного матеріалу. Наразі все більше уваги приділяється змінам, які відбуваються в міжнародному публічному праві й об'єктивно супроводжують його розвиток. Ці зміни викликані досить швидким розвитком суспільних відносин, усе більшим розширенням кола суб'єктів міжнародного права, по-

ширенням таких явищ, як всесвітня глобалізація, уніфікація, регіоналізація тощо.

Міжнародною спільнотою глобалізаційний процес досліджується досить детально, з'являється низка заходів, які допомагають стримати незворотні зміни й запобігти можливим негативним наслідкам, схованим за картинкою загальної інтеграції й співробітництва, а також виявити лише найкращі тенденції цього явища. На противагу досить добре вивченій глобалізації виникають і процеси фрагментації. Ця категорія є відносно новою для сучасної доктрини й практики міжнародного права. Водночас, об'єктивуючись у множинних сферах, на різних рівнях і в численних традиційних і нових для практики міждержавних відносин формах взаємодії соціальних акторів, явище фрагментації суттєво впливає на всі міжнародні процеси.

Нині існування фрагментації є безспірним і не викликає жодних сумнівів. Серед наукових догм найбільш поширеним поглядом є той, котрий зазначає, що фрагментація виникає й існує об'єктивно як процес, протилежний процесам глобалізації внаслідок швидкого розвитку держав і суспільних відносин.

Останнім часом гостро постало питання фрагментації в міжнародному публічному праві. Перш ніж дати загальне визначення цьому феномену, варто відзначити, що термін «фрагментація» був запозичений правознавцями із соціології й соціальної філософії. Переважна більшість учених характеризує це явище як негативне, таке, що руйнує установлену систему, розбиває ціле на частинки, сіє хаос, розпалює конфлікти й протиріччя [1, с. 172]. При цьому варто відзначити, що фрагментація не є результатом цілеспрямованого впливу на міжнародне право, а тому в кожному конкретному випадку необхідним є дослідження всіх особливостей.

У 2000-х роках з'являється термін «фрагментація міжнародного права». Безспірним є той факт, що процеси розшарування й поділу цілого на частинки існували завжди, проте назва їм була дана вже значно пізніше.

Рушійною силою в дослідженні фрагментації стала доповідь Герхарда Хафнера, спеціального доповідача Комісії міжнародного права ООН «Ризики фрагментації міжнародного права». Г. Хафнер переконаний, що внаслідок відсутності єдиного нормотворчого органу, розширення кількості норм, які регулюють відносини міжнародного співробітництва, збільшення кількості суб'єктів міжнародного публічного права, а також поширення предметного охоплення міжнародного права посилюються процеси фрагментації [2]. Комісія міжнародного права Організації Об'єднаних Націй у 2002 році створила робочу групу для дослідження цієї теми, тим самим визнавши наявність проблеми.

Саме із цього моменту починають з'являтися фундаментальні наукові дослідження цього феномена. Варто відзначити первісну тенденцію до негативного сприйняття фрагментації дослідниками. Складність виникала у зв'язку з тим, що явище, яке досліджувалося, було новим і майже не було притаманне на той момент національним правовим системам. Зміна ставлення до загального розуміння міжнародного права зумовила й зміну розуміння фрагментації [3, с. 96].

Виникнення фрагментації пов'язане з комплексом причин (так званих факторів фрагментації). Теорії, пов'язані з вивченням таких факторів, дивують своїм різноманіттям і багатоаспектністю. На думку Ю. Сайфуліної, такі фактори можна поділити на природні, соціальні, політичні, економічні. У О. Бастрікіної основоположними є предмет і метод правового регулювання [4, с. 49]. Деякі науковці зупиняються на тому, що ідеологічні настанови є вирішальними. За загальноновизнаною доктриною фактори фрагментації можна поділити на об'єктивні (не залежать від поведінки й волі суб'єктів) і суб'єктивні (такі, що виникають, змінюються залежно від діяльності й волі людини); зовнішні й внутрішні (досить номінальна класифікація).

Фрагментація виникає через низку особливостей саме міжнародного права як окремого правового феномена. За своєю природою міжнародне публічне право більше схоже на національне приватне право, ніж на національне публічне. Відсутність єдиної влади, єдиного законодавчого органу, а також єдиного центру управління зумовлює як особливу природу міжнародних відносин (необхідність домовлятися і взаємодіяти), так і унікальність норм міжнародного права.

Крім цього, велике значення має особливе коло суб'єктів, серед яких досить помітно виділяються держави як носії суверенітету й представники волі народу. У міжнародних відносинах держави, хоча і є «юридично рівними», усе ж такі бажають здобути краще місце на міжнародній арені, фактично маючи більше прав і менше обов'язків. Ураховуючи природу суспільних відносин і природу самих держав, бути незалежними й неупередженими в зовнішніх зносинах видається утопією, бо це неможливо на практиці. Більше того, велика кількість міжнародних організацій, бажання незалежності в зовнішній політиці окремих недержавних утворень, різноманітність і диференційованість сфер правового регулювання, поява великої кількості норм міжнародного права – усе це викликає процеси суперечності, неузгодженості, колізійності як у деяких сферах міжнародного приватного, так і у сфері міжнародного публічного права. Більш переконливою видається думка, що фрагментація виникає через надмірну кількість міжнародно-правових норм, а не через їх недостатність. Унаслідок значної кількості нормативно-правових актів виникають суперечності, які слід урегульовувати мирним шляхом, застосовуючи загальні принципи права.

Оскільки міжнародне право за своєю суттю є досить динамічним і нестабільним, то й підходи до розуміння явищ і процесів, що його супроводжують, також є категоріями динамічними. Наразі немає чіткого визначення, яке б повністю охоплювало всі ознаки, притаманні фрагментації. Д. Пулковський запропонував чотири основні підходи до характеристики й дослідження фрагментації.

У межах першого, онтологічного підходу розглядається питання про існування міжнародного правопорядку та його структури, в якій відбувається фрагментація. Це одні з перших теорій, які розглядають усі наявні суспільні відносини як такі, що утворюють єдину сферу взаємодії й урегульовуються за допомогою різних правових інститутів і норм.

Відповідно до нормативного підходу міжнародне право розглядається як система норм, між якими виникають суперечності. Цим самим і зумовлюється явище фрагментації. Цей підхід є дещо вужчим за попередній, оскільки розглядає міжнародне право лише як систему правових норм.

Третій підхід фактично є варіацією першого. Відповідно до нього міжнародне право слід розглядати в рамках категорії міжнародного правопорядку, а фрагментація зумовлена зовнішніми впливами.

Четвертий підхід вважається комплексним, оскільки досліджує не тільки різноманітні правові режими, а і їхній зв'язок між собою.

Більше того, четвертий підхід характеризується наявністю великої кількості наукових робіт щодо дослідження фрагментації й можливих шляхів розв'язання тих проблем, які можуть виникнути у зв'язку з її поширенням, тому називається доктринальним [5].

Нині пропонується низка заходів, які б допомогли сповільнити процес фрагментації, а також зменшити негативний вплив, нею зумовлений. По-перше, це визнання фрагментації як об'єктивної дійсності, а не як дивовижного феномена. По-друге, вважається, що поява певних органів контролю допоможе уніфікувати практику застосування міжнародних правових норм. Більше того, цьому сприятиме й кодифікація комплексу норм, що врегульовує ту чи іншу сферу міжнародних відносин. Виникає необхідність оптимізувати механізми подолання прогалин і колізій, які спричинені диференціацією органів нормотворчості й правозастосування.

Підсумовуючи все вищезазначене, ми можемо дійти висновку, що уникнути фрагментації не вдасться [6, с. 320]. Оскільки ці процеси існують незалежно від нашої волі, то вони є незворотними. Як би ми не бажали збереження цілісності міжнародного права, ускладнення й розширення сфери його регулювання і впливу призводить до створення окремих автономних утворень, незалежних правових інститутів і субінститутів, а також до розростання кількості правових норм, самодостатності певних правових режимів.

Проте явище фрагментації не може зменшити значення системності міжнародного права. Варто пам'ятати, що системне розуміння міжнародного права є необхідним елементом його універсальності та єдності [1, с. 176]. Важливим є зв'язок основоположних принципів і норм загального права, а також стійкості системи джерел права й джерел правових зобов'язань. Отже, необхідно наголосити на тому, що розвиток явища фрагментації потребує певного контролю й дій, необхідних для

стримування негативних наслідків, які можуть бути спричинені цією неминучістю.

Висновки

Дослідивши природу явища фрагментації, можна дійти висновку, що розуміння його як руйнівного, такого, що поділяє ціле на дрібні частинки й знищує єдність міжнародного права, є досить однобоким. Варто відзначити, що поряд із негативними змінами з'являються й позитивні моменти. Крім цього, ми змогли визначити, що існування фрагментації є об'єктивно зумовленим і пов'язане з розвитком різноманітних сфер життєдіяльності суспільства, тому й зникнення її є неможливим. Низка наукових досліджень доводить важливість цієї проблеми й необхідність звернення на неї уваги міжнародної спільноти. Безспірним є те, що розвиток явища фрагментації потребує певного контролю й заходів, які допоможуть стримати негативні наслідки, викликані її природою.

Список використаних джерел:

1. Чайковський Ю. На захист цілісності сучасного міжнародного права. Юридичний вісник, 2013/2. 2013. С. 172–177.
2. Hafner G. Pros and cons ensuing from fragmentation of international law. URL: <http://students.law.umich.edu/mjil/article-pdfs/v25n4-hafner.pdf>.
3. Плотніков О. Доктринальне розуміння та оцінка явища фрагментації публічного права. Актуальні проблеми політики. 2013. № 50. С. 94–103.
4. Плотніков О. Вплив міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права: дис. канд. юр. наук. Одеса, 2010. 211 с.
5. Pulkowski D. Narratives on fragmentation: international law between unity and multiplicity. European Association of International Law. 2006. URL: www.esil-sedi.eu/fichiers/en/Pulkowski_670.pdf.
6. Гнатовський М., Поєдинок О. Фрагментація міжнародного права: проблема та можливі шляхи її вирішення. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. Одеса, 2008. Вип. 34. С. 314–323.

Стаття посвячена дослідженню явища фрагментації в міжнародному публічному праві. В роботі були розглянуті загальні тенденції розвитку фрагментації, основні підходи до розуміння визначеного поняття, а також наведені основні варіанти рішення проблеми, яка існує об'єктивно і потребує контролю з боку суб'єктів міжнародного публічного права.

Ключевые слова: фрагментация, международное право, международное публичное право, субъекты международного права, стандартизация, унификация законодательства, всемирная глобализация.

The article is devoted to the study of the phenomenon of fragmentation in international public law. There are the general trends of fragmentation development, the main approaches to the understanding of the defined concept, and also the main variants of the solution of the problem, which exists objectively and in need of control by subjects of international public law in this article.

Key words: fragmentation, international law, international public law, subjects of international law, standardization, unification of legislation, global globalization.